

Leter etter sjelens kilder

Ibsen var profeten som ville piske, og møtte et folk som stakk rumpa fram. Ivo de Figueiredo er biografen som gjerne snakker om jobben sin, og aller helst med saftige slagord.

TEKST OG FOTO:

Arne Olav L. Hageberg

PUBLISERT 10. oktober 2006

AKTUELL: I tillegg til å skrive biografi om Henrik Ibsen, lanserer historikeren Ivo de Figueiredo i disse dager også en mye omtalt ungdomsbok om dramatikerens.

- I et omfattende studium av et menneske som en biografi er, er psykologi absolutt relevant, sier Ivo de Figueiredo. Vi sitter på forfatterens stamkafe i hjembyen Fredrikstad, og journalisten har vel egentlig ikke fått stilt noe ordentlig spørsmål enda.
- Det er viktig å skille mellom det biografiske perspektivet og aktørperspektivet, fortsetter den taletrengte biografen. Aktørperspektivet fokuserer på en persons tilhørighet til klasse, kjønn og lignende. Som biograf arbeider man mer på tvers, og da blir det også viktig å dra inn psykologiske kunnskaper. Jeg jobber ikke med hele mennesket, men noe i retning av det. Men det er viktig å huske på at man ikke kan skrive et liv, selv om mange tror det.

Redd for amatørpsykologi

Da Ingar Sletten Kolloen, Norges andre store «biografikjendis» ved siden av de Figueiredo, i 2003 gav ut *Hamsun – Svermeren* på Gyldendal, høstet han krass kritikk for sammen med psykiateren Karterud, med utgangspunkt i sykejournaler og stenografier fra Hamsuns psykoterapeut, å ha laget en psykobiografisk profil av dikteren. Mannen på den andre siden av kafebordet har fått kritikk for det motsatte (det skal ikke være enkelt) – nemlig for å være for «utvendig» og lite analyserende i tilnærmingen til sitt objekt.

– Jeg har ingen prinsipielle motforestillinger mot psykobiografier, svarer han noe overraskende når vi bringer emnet på banen.

– *Neivel? Hvorfor har du da ikke benyttet deg av det?*

– Jeg har ingen behov for å stenge igjen dører jeg selv ikke bruker. Samtidig tror jeg det ligger en fare for å utføre amatørpsykologi når man skriver biografier. Det fins mange eksempler på dette, også blant Ibsens biografier. Dessuten er jeg redd for en reduksjonisme, særlig i forhold til barndommen. Jeg har blitt beskyldt for å være fenomenologisk i min tilnærming, og det kan nok være noe i det. Men det er også noe med kildene. Gi meg kildene som gir inngang til sjelelivet, så skal jeg bruke dem. Så lenge kildene mangler, må jeg mer være på jakt etter talende mønstre i livet, og legge disse frem. Leseren har mer lov til å spekulere. Jeg er åpen for å la leserne være med på å finne ut av Ibsen. Han hadde flere liv enn jeg er i stand til å se.

Ivo de Figueiredos første biografi, som han vant Brage-prisen for i 2002, heter *Fri mann* og handler om høyesterettsadvokaten og NS-mannen Johan B. Hjort som skiftet side og ble motstandsmann under krigen.

– Jeg skildrer i en passasje Hjorth sittende bak gitter i fengselet. Han er skjeggete og har ustelte klær. Datteren fortalte hvordan det var et sjokk å se faren ubarbert da hun besøkte ham i fengselet. Han hadde bestandig vært så ordentlig. I biografien tar jeg tak i dette. Jeg maler fram scenen, for så å skrive at lenger kommer vi ikke. Vi kan ikke gå inn i dette bildet. Jeg stiller meg solidarisk med leserne på utsiden av gitteret. På denne måten kan jeg åpne for fruktbare spekulasjoner. Samtidig er jeg ganske autoritær. Som biograf har jeg ansvar for å være tydelig på mine egne teorier. Dag Solstad skriver i sin

anmeldelse i Norsk Shakespeare og Teatertidsskrift av *Ibsen, Mennesket* at han opplever meg som selvsikker og ydmyk. Det synes jeg er en god beskrivelse.

Dikterkallet

Første bind av de Figueiredos Ibsenbiografi har høstet fra gode til ganske lunkne anmeldelser, og forfatteren lufter noe av sin frustrasjon over anmeldere som leser for overflatisk. Men han er stolt over Solstads bidrag. Ellers avfødte boka også en debatt i Morgenbladet om hvor stor vekt den såkalte deklasseringsteorien og andre sider ved Ibsens barndom fortjener.

– Jeg holder det åpent at faren kan ha vært en tyrann, men vi kan ikke si så mye om det. Når det gjelder farens fallitt, så er det heller ikke sikkert at denne hadde så mye å si for Henrik Ibsens utvikling og valg. Jeg velger å dempe det og heller vise andre muligheter.

Ibsens familie bodde i Skien. Etter at han ble sendt til Grimstad for gå i apotekerlære, var Ibsen bare innom barndomshjemmet en eneste gang. På vei fra Grimstad til Oslo stoppet han 14 dager i Skien. Det var det hele.

– Jeg tror Ibsens handlinger først og fremst var formet av at han ville bli dikter. Hadde han blitt lenger i hjembyen den gangen i 1850, måtte han trolig begynt å jobbe for faren. Ibsen tok dikterkallet på alvor. Kanskje kan opplevelsen av et slikt kall reduseres til noe mindre, men det er i tilfelle en oppgave for psykologer. Dersom noen av leserne deres har gode forslag, kan de jo sende dem til meg, sier biografen – ikke uten alvor i blikket.

Å fortelle om seg selv

Jeg forteller litt om hvordan også psykologien har interessert seg for fortellingen som strukturerende element i enkeltmenneskers liv. Biografen kjenner ikke begrepet «narrativ psykologi», men finner det interessant og supplerer med en personlig opplevelse.

– Da jeg i går satt utenfor kafeen her, kom det en alkoholisert kar bort til meg, han visste hvem jeg var, og begynte å fortelle om livet sitt slik: «Jeg er tyskerunge.» Det ble et sterkt møte. Gjennom arbeidet mitt har jeg hørt mange tilsvarende fortellinger, og det var rart å oppleve hvordan jeg visste på forhånd på hvilket stadium i fortellingen han kom til å begynne å gråte. Han hadde valgt sin identitet gjennom å gå inn i fortellingen om Tyskerungen.

– *Men i biografiene er det du som gjør valgene.*

– Ja, det blir jo en evig vals mellom den andre personen og meg. Da er vi inne i subjektivitetens paradoks. Gjennom min bok kommer jeg til å skape nye myter som det blir opp til andre igjen å avsløre.

Språkskulptur

de Figueiredo er opptatt av å vise fram Ibsens selvstrategier. Hvordan ønsket han selv å bli sett? Ibsen var visst nok en mester i å skape og underbygge mytene om seg selv, som den om dikteren som en sfinx: stoisk, taus og vis.

FØR OG ETTER: Etter gjennombruddet med *Brand* i 1866 forandret den selvbevisste Henrik Ibsen både på håndskrift og utseende. Klærne ble finere og helskjegget frisert

– Henrik Ibsen vevet helt bevisst seg selv og verkene sammen til et *gesamtkunstwerk*. Han tror på seg selv som et geni samtidig som han skaper det. I mine øyne er dette en del av hans storhet, sier en tydelig fascinert biograf.

Ibsen er et menneske alle har et forhold til, og som det er skrevet mengder av litteratur om. Ifølge de Figueiredo har han mye til felles med andre verdenskrig. Begge er temaer vi aldri vil bli ferdig med. Jo mer det skrives om Ibsen, desto viktigere vil han bli.

– Når jeg skriver om en så kjent størrelse som Ibsen, får jeg mulighet til å reflektere hans selvrefleksjon og kulturelle posisjon inn i min tekst. Dikteren kan sees på som en språkstruktur – eller språkskulptur, dannet av språklatter, og med bidrag både fra dikteren selv og fra de som har skrevet om ham. Sfinxen er et eksempel på en slik språkskulptur. Det blir et stadig spill mellom skulpturen Ibsen og oss som ser ham, mellom posøren og betrakteren, reflekterer de Figueiredo.

Ibsen i Bokbadet

Ibsen brukte bevisst sine brev og memoarer til å forme offentlighetens bilde av ham, og litteraturhistorien har slukt dette rått. de Figueiredo kaller det en pakt: Det Ibsen vil fremstå som, blir tifold ganger forsterket hos betrakteren. Slik blir mytene sanne.

– Ibsen ville aldri stilt opp i Bokbadet. Hans selvstrategier var veldig intelligente, sier historikeren, og forteller om brevet Ibsen sendte Peter Hansen høsten 1870. Det var et svar på kritikeren og journalistens forespørsel om biografiske opplysninger, og handlet blant annet om hvordan han under arbeidet med *Brand* i Roma hadde en skorpion fanget under et glass på skrivebordet. Ibsen trakk her selv paralleller mellom skorpionen og dikteren. Den ene fikk et stykke frukt stukket til seg som den umiddelbart kastet seg over og pumpet giften inn i. Først da ble dyret friskt. Den andre måtte stikke sin giftbrodd – dikterpenn – inn i samfunnslegemet for ikke selv å syke hen.

– Denne mytedannelsen kommer også til syne i memoarene til mennesker som møtte Ibsen. Der vokser Ibsen virkelig. Når han var på fylla, så heter det at «det brøt så mye i ham». Når han var taus, var han vis, og når han satt alene på en kneipe og drakk, var han en som «betraktet mennesker», forteller de Figueiredo.

Og da Ibsen ymtet frempå overfor Hegel i København om at han ville skrive en selvbiografi, svarte forleggeren: «For deg som dikter er det bedre at vi lar mytene leve.»

– Mørke felter er veldig viktige. I Ibsens tilfelle har barndommen vært et mørkt felt, en brønn, der folk har skuffet inn alt mulig, særlig fra de litterære verkene. De mørke feltene er gull verdt for mytedannelsen.

En eksplosiv blanding

– *Akkurat nå er du nok en av la oss si fem personer i verden som sitter på de største kunnskapene om Ibsen. Vi får lyst til å spørre deg: Hva var det med Ibsen som gjorde ham i stand til å skape kunst av verdensformat?*

Spørsmålsstillingen ser ut til å gjøre intervjuobjektet litt brydd, men han har tydelig gjort seg opp tanker også om dette, for svarene sitter ikke langt inne.

– Det er veldig viktig å ikke forsøke å komme med et svar på det spørsmålet. Det er det første svaret. Det kan ikke forklares. Hadde det gått an, ville jo alle gått hen og blitt Ibsen, og det kan vi jo ikke ha. Men jeg tror det går an å si at det var en kombinasjon av det han gjorde og det som skjedde. Det handler om et sammenfall av mennesket, dikteren, verkene og tiden – en sammensetning som var eksplosiv. Ibsen klarte å fange og treffe sin tid. Han ble en kulturens profet i en tid da religionen mistet grepet. Han var profeten som ville piske, og møtte et folk som stakk rumpa fram, sier de Figueiredo.

– Og så er det en faktor som, paradoksalt nok, av og til blir undervurdert: Hans ubestridelige talent. Han gjør det så godt. I tillegg var han provoserende og umoralsk i sin samtid. De fleste kan ikke forestille seg hvor normstyrt teatret på Ibsens tid var. Det fantes klare etiske og estetiske normer både for form og innhold, og et skuespill som *Brand* var et sjokk på samtiden fordi det brøt med så mange konvensjoner. Samtidig var også datidens anmeldere fullstendig klare over kvaliteten på Ibsens skuespill.

de Figueiredo legger videre ut om hvordan Ibsen hadde fordel av å være en pioner. Han var, sammen med Bjørnstjerne Bjørnson, den første markedsforfatteren i Norge. Og han kom til i en nasjonsbyggende fase der dikteren fikk en viktig posisjon som

«dikterborgeren». Mens han snakker, tenker jeg at Historisk institutt på Blindern gikk glipp av en veldig god foreleser da de Figueiredo henga seg til biografien. Men kanskje gjør han mye av den samme jobben, bare for et større og mer allment publikum. Vi har snakket tidligere om det å fortelle livshistorien på vegne av andre, og i den anledning har jeg et siste spørsmål:

– Dersom vi er enige om at det finnes flere potensielle fortellinger om et liv, hvor sikker kan du være på at din versjon av Ibsens liv er den mest sanne?

– Jeg lager etter beste evne en konstruksjon. Jeg skriver en bok som er min konstruksjon av hans konstruksjon. En bok er et kollektivt prosjekt. Den er et utspill. Så får jeg bare vente på at folk skal si at jeg tar feil, avslutter Ibsen-foreleseren Ivo de Figueiredo.

Nå er det opp til auditoriet å opponere.

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 43, nummer 10, 2006, side 1048-1051

TEKST OG FOTO:

Arne Olav L. Hageberg, Journalist og nettansvarleg i Psykologtidsskriftet